

LAPSEN OSALLISUUDEN TOTEUTUMINEN
LASTENSUOJELUN TARPEEN ARVIOINTIPROSESSISSA

Anniina Holmström
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Avoin yliopisto
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2020

TIIVISTELMÄ

LAPSEN OSALLISUUDEN TOTEUTUMINEN LASTENSUOJELUN TARPEEN ARVIOINTIPROSESSISSA

Anniina Holmström

Sosiaalityö

Kandidaatin tutkielma

Avoin yliopisto

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Minna Strömberg-Jakka

Lokakuu 2020

Sivumäärä: 25 sivua

Kandidaatintutkielmassani tavoitteena on saavuttaa laajempaa ymmärrystä siitä, miten lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi tulee tehdä, jotta lapsen osallisuus toteutuu siinä. Lapsella on lainsäädännöllisesti vahvat oikeudet osallisuuteen lastensuojelun sosiaalityössä ja tarkastelemassani arviointiprosessissa. Näin ollen on syytä tarkentaa, millaisia edellytyksiä osallisuuden toteutuminen asettaa työntekijöille ja työorganisaatioille.

Harry Shier (2001) on kehittänyt osallisuuden tasomallin, johon peilaten lapsen osallisuutta voidaan kehittää. Malli toimii tutkielmassani taustateorianana, ja esitän tutkimuskysymykseni sen pohjalta. Etsin tutkimuskysymyksilläni vastauksia siihen, mitä edellytyksiä lapsen osallisuuden toteutuminen lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa luo työntekijälle ja työorganisaatiolle. Tarkastelen, millaisia toimintatapoja ja työmenetelmiä työntekijällä sekä työorganisaatiolla tulee olla, jotta lapsen osallisuus toteutuu YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) mukaisesti. Tulokset antavat käytännönläheistä tukea lapsen osallisuuden kehittämiseen lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa.

Toteutan tutkielman kirjallisuuskatsauksena. Määrittelen tutkielmassa lastensuojelun tarpeen arviointiprosessia ja tarkastelen lapsen osallisuutta lastensuojelun sosiaalityössä. Lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelun sosiaalityössä vahvasti lapsen kuulemisena ja vaikuttamisen mahdollisuuksina. Tutkielmassani nousee esiin, että työntekijän ja työorganisaation rooli näiden toteutumisessa on merkittävä.

Tutkielman keskeisten tulosten mukaan osallisuuden toteutuminen edellyttää, että työntekijä kohtaa lapsen lempeästi ja empaattisesti. Lisäksi työorganisaatiolta tulee saada tuki riittävään ajankäyttöön lapsen tapaamisissa. Tärkeää on myös tukea lasta ilmaisemaan näkemyksiään. Tässä työntekijän on käytettävä apuna lapselle ominaisia ilmaisumuotoja ja työvälineitä. Luottamuksellisen suhteen rakentamisessa tulee käyttää toiminnallisia menetelmiä lapsen kanssa. Oleellista on antaa lapselle tietoa sekä antaa lapsen vaikuttaa arviointiprosessin käytännön järjestelyihin. Tutkielman tuloksista voidaan päätellä, että osallisuuden toteutuminen vaatii työntekijältä hyvin moninaista osaamista. Lastensuojelun sosiaalityön arviointiprosessissa ei kuitenkaan ole työorganisaation tasolla yhtenäisiä työntekijää velvoittavia rakenteita, joita työntekijä voisi hyödyntää lapsen osallisuutta kehittäessään.

Avainsanat: lapsi, lastensuojelu, osallisuus, arviointi, lapsikeskeinen

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 LASTENSUOJELUN TARPEEN ARVIOINTIPROSESSI.....	2
2.1 Palvelutarpeen arviointi	3
2.2 Lastensuojelutarpeen arviointi.....	4
3 LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖSSÄ	5
3.1 Lapsen osallisuus.....	6
3.2 Osallisuuden tasomalli	8
4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	10
5 TUTKIMUSASETELMA	11
6 LAPSEN OSALLISUUDEN EDELLYTYKSET	13
6.1 Lapsen kuunteleminen	13
6.2 Lapsen näkemysten esiin tuominen	15
6.3 Lapsen näkemysten huomioon ottaminen.....	19
7 YHTEENVETO JA POHDINTA.....	22
LÄHTEET.....	26

1 JOHDANTO

Tarkastelen kandidaatintutkielmassani, miten lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi tulee tehdä, jotta lapsen osallisuus toteutuu siinä. Lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa selvitetään lapsen tuen tarpeet, kun sosiaalitoimistoon on tullut tieto mahdollisesta tuen tarpeesta olevasta lapsesta (ks. luku 2). Työskentelen varhaiskasvatuksen opettajana ja olen tarkastellut lapsen osallisuuden toteuttamista sekä kehittämistä pedagogisena ilmiönä varhaiskasvatusympäristössä. Haluan tulevaisuudessa työskennellä lastensuojelun sosiaalityössä, joten minua kiinnostaa, millaisena ilmiönä lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelussa.

Lapsen osallisuuden hyödyt tunnetaan laajalti ja sen toteuttaminen yhteiskunnassa sekä sen palveluissa on turvattu erittäin vahvasti lainsäädännöllä. Lapsen osallisuus näyttäytyy YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (1989) muun muassa artiklassa 12. Sen mukaan lapselle, joka kykenee muodostamaan oman mielipiteensä, on taattava oikeus ilmaista mielipiteensä vapaasti. Lisäksi artiklan mukaisesti lapsen mielipiteet on otettava huomioon lapsen ikä- ja kehitystason mukaisesti. Lapsen oikeus osallisuuteen on taattu laajasti myös Suomen lainsäädännössä muun muassa perustuslaissa (1999/731), sosiaalihuoltolaissa (2014/1301) ja lastensuojelulaissa (2007/417).

Vaikka lapsella on vahvat oikeudet osallisuuteen osoittavat sosiaalityön tutkimukset, että lasten ja perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä lapsen osallisuus kehittyy hitaasti ja lapsen kuulemisen käytännöt ovat jokseenkin aikuiskeskeisiä (Petrelius ym. 2016; Hurtig 2003, 182–185). Myös sosiaali- ja terveysministeriön (Kananaja, Lavikainen & Oranen 2013, 33) Toimiva lastensuojelu - loppuraportista tulee vahvasti esiin, ettei lapsia kuulla riittävästi lasten ja perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä eikä heidän mielipiteitensä ja näkemyksiään oteta riittävästi huomioon. Lisäksi työntekijöiden vuorovaikutustaidot eivät ole raportin mukaan työn vaatimalla tasolla, ja lapset ovat jääneet ulkopuoliseksi omaa elämäänsä koskevissa ratkaisuissa. Tämän pohjalta voidaan todeta, että lapsen osallisuutta on tärkeää tutkia, ymmärtää ja kehittää sosiaalityössä. Lapsi- ja perhepalveluiden (LAPE) muutosohjelman loppuraportissa (Kananaja & Ruuskanen, 2019, 27) keskeiseksi tavoitteeksi onkin asetettu, että lapsi ja nuori tulee ikätasonsa mukaisella tavalla kuulluksi omaa elämäänsä koskevissa ratkaisuissa ja on selvillä ratkaisujen perusteista.

Keskeisinä käsitteinä tutkielmassa ovat lapsen osallisuus sekä lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi. Luvussa kaksi käsittelen lastensuojelun tarpeen arviointiprosessia, ja luvussa kolme esittelen tutkielman teoreettista viitekehystä, lapsen osallisuus lastensuojelun sosiaalityössä. Esittelen lisäksi Harry Shierin (2001) Osallisuuden toteutumisen mallin. Malli toimii tutkielman taustateorian ja asettan sen pohjalta myös tutkimuskysymykset, joita esittelen tarkemmin luvussa neljä. Luvussa viisi tuon esiin tutkimusasetelman, ja luvussa kuusi esittelen tutkimustulokset taustateoriaan peilaten. Viimeisessä luvussa tuon tulokset vielä yhteen ja tarkastelen tutkittavaa ilmiötä syvällisemmin.

2 LASTENSUOJELUN TARPEEN ARVIOINTIPROSESSI

Lastensuojelulaissa (2007/417) määritellään lastensuojelua ja sen keskeisiä periaatteita. Lastensuojelun sosiaalityöllä tarkoitan tutkielmassa sosiaalityötä, jolla toteutetaan lastensuojelulain (2007/417) mukaista lastensuojelua. Lastensuojelu jakaantuu ehkäisevään lastensuojeluun sekä lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun. Ehkäisevässä lastensuojelussa tukea ja erityistä tukea toteutetaan sosiaali- ja terveystaluuissa. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua toteutetaan lastensuojelun avoimuuden tukitoimilla. (Lastensuojelulaki 2007/417, 3 §, 3 a §.) Lastensuojelun tehtävänä on edistää lasten suotuisaa kasvua ja hyvinvointia. Lastensuojelun sosiaalityössä tuetaan vanhempia, huoltajia sekä muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvussa ja huolenpidossa. Lastensuojelun avulla pyritään ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia ja puututaan havaittuihin ongelmiin. (Lastensuojelulaki 2007/417, 4 §.)

Lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa selvitetään lapsen tilanne ja arvioidaan, tarvitseeko lapsi sosiaalihuoltolain (2014/1301) tai lastensuojelulain (2007/417) mukaisia palveluita. Sosiaalihuoltolaissa (2014/1301) ja lastensuojelulaissa (2007/417) näyttäytyy kolme tuen tarpeen tasoa; yleinen tuki, erityinen tuki ja suojelu. Lapsen ja perheen yleisen ja erityisen tuen tarpeeseen vastataan sosiaalihuoltolain (2014/1301) mukaisilla palveluilla. Suojelun tarpeeseen taas vastataan lastensuojelulain (2007/417) mukaisilla palveluilla. (Alatalo ym. 2019, 12.) Kun sosiaalihuollon työntekijä saa tiedon lapsesta, joka on mahdollisesti lastensuojelun tarpeessa, tulee lastensuojeluasias vireille ja lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi alkaa. Aluksi tehdään sosiaalihuoltolain (2014/1301, 36 §) mukainen palvelutarpeen arviointi, minkä yhteydessä sosiaalityöntekijä arvioi, tehdäänkö lisäksi lastensuojelulain (2007/417, 26 §) mukainen lastensuojelutarpeen arviointi. (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos 2020a.) Erittelen seuraavaksi näitä prosessin kahta vaihetta tarkemmin.

2.1 Palvelutarpeen arviointi

Palvelutarpeen arviointi on sosiaalihuoltolain (2014/1301, 36 §) mukainen arviointi, minkä perusteella selvitetään, onko henkilöllä tilapäistä, toistuvaa tai pitkäaikaista yleisen- tai erityisen tuen tarvetta. Palvelutarpeen arvioinnin tarkoituksena on tunnistaa asiakkaan tarpeet ja varmistaa, että hän saa niihin tarkoituksenmukaisia sosiaalipalveluja. Alatalon ym. (2019, 1–3) mukaan sosiaalihuoltolain tarkoituksena on madaltaa kynnyistä palveluihin hakeutumisessa. Tähän pyritään järjestämällä sosiaalipalveluita peruspalveluina muiden palveluiden yhteydessä. Asiakkuuden alussa tehtävällä palvelutarpeen arvioinnilla on toimenpiteenä ennaltaehkäisevä merkitys, ja sen avulla on tarkoitus siirtää sosiaalihuollon palveluja kohti varhaista tukea.

Arvioinnin tekemisessä sosiaalihuollon ammattilaisella on oltava valmius tunnistaa asiakkaan tilanteeseen vaikuttavia seikkoja sekä asiakkaan tilannetta auttavia ja parantavia palveluita (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 13, 110). Sosiaalihuoltolaki (2014/1301, 36 §) asettaa raamit sille, kuka voi tehdä palvelutarpeen arviointia. Palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteinen sosiaalihuollon ammattihenkilö, jolla on tarkoituksenmukainen koulutus. Erityistä tukea tarvitsevien lasten palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaavalla viranhaltijalla on oltava sosiaalityöntekijän kelpoisuus.

Sosiaalihuoltolaki (2014/1301, 36 §) ja lastensuojelulaki (2007/417, 26 §) asettavat sosiaalihuollon työntekijälle ajalliset raamit palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen. Kun sosiaalitoimiston työntekijä saa tiedon mahdollisesta tuen tarpeesta olevasta lapsesta, tulee hänen huolehtia, että palvelutarpeen arviointi aloitetaan viipymättä. Arvio on saavutettava loppuun ilman aiheetonta viivytystä. Mikäli kyse on erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arvioinnista, on arviointi aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja sen on valmistuttava kolmen kuukauden kuluessa.

Sosiaalihuoltolain (2014/1301, 36 §) mukaisesti palvelutarpeen arviointi tehdään yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaistensa, läheistensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Sosiaali- ja terveysministeriön Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaan (2017, 110–111) mukaan palvelutarpeen arvioinnin yhtenäisyyden kannalta on oleellista hyödyntää jo muissa palveluissa tehtyä arviointityötä. Sosiaalihuoltolain (2014/1301, 37 §) mukaan palvelutarpeen arviointiin kirjataan asiakkaan tilanne

sekä sosiaalipalveluiden ja erityisen tuen tarpeet. Lisäksi kirjataan johtopäätökset asiakkuuden edellytyksistä sekä asiakkaan ja lastensuojelun työntekijän arvio omatyöntekijän tarpeesta. Palvelutarpeen arvioinnin tulee sisältää myös asiakkaan mielipide ja näkemys palvelutarpeestaan.

Alatalo ym. (2019, 9–10) tuovat esiin sosiaalihuoltolain tulkitsemisen ja toimeenpanemisen haasteellisuutta. Esiin tulleet haasteet liittyvät erityisesti palvelutarpeiden arvioinnin käytäntöihin ja tuen tarpeen määrittämiseen. Lisäksi palvelutarpeen arviointia toteutetaan kunnissa eri tavoin eikä selkeää yhtenäistä käytäntöä ole. Arviointia on voitu toteuttaa myös niin, että se hankaloittaa tiedon kulkua ja estää asiakkaiden osallisuutta. Näihin ongelmiin on toivottu kansallisen tason ratkaisuja.

2.2 Lastensuojelutarpeen arviointi

Lastensuojelutarpeen arviointi on lastensuojelun tarpeen arviointiprosessin työvaihe, jossa sosiaalihuoltolain (2014/3101, 36 §) mukainen palvelutarpeen arviointi on tehty ja sen lisäksi on päätetty tehdä arvio lastensuojelulain (2007/417) mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeesta. Päätöksen siitä tehdäänkö palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä myös lastensuojelutarpeen arviointi, tekee sosiaalityöntekijä. (Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos 2020b.) Lastensuojelulaissa (2007/417, 26 §) määritellään tarkemmin lastensuojelutarpeen arviointia. Lastensuojelutarpeen arvioinnissa selvitetään lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Lastensuojelutarpeen arvioinnin tekee sosiaalityöntekijä. Arvioinnin tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin.

Alatalo ym. (2019, 12) käsittelevät erityisen tuen tarpeen ja suojelun tarpeen rajaa. He tuovat esiin, että rajan tunnistaminen voi olla ongelmallista, sillä erityisen tuen tarpeesta määritellään sosiaalihuoltolaissa (2014/3101, 3 §) samalla tavalla kuin lastensuojelun tarpeesta lastensuojelulaissa (2007/417, 27 §). Kummassakin lainkohdassa kuvataan tilannetta, jossa lapsen kasvuolosuhteet ovat vaarantuneet tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai lasta, joka itse käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Lastensuojelun tarpeen erityisenä edellytyksenä on lastensuojelulain (2007/417, 27 §) mukaisesti, että sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut eivät ole riittäviä. Alatalo ym. (2019, 13) tuovat kuitenkin esiin tämän määritelmän ongelmallisuuden, sillä lainsäädäntö ei tuo riittävästi esille, mitkä ovat sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain palveluiden keskeiset erot.

Petrelius ym. (2016, 5, 21) tuovat esiin, että lastensuojelutarpeen arvioinnissa on tärkeää ymmärtää arviointi perhettä auttavaksi ja tukevaksi työskentelyksi riippumatta siitä, mihin työskentelyssä päädytään. Lastensuojelutarpeen arvioinnissa on lisäksi oleellista keskittyä tarkastelemaan ja ymmärtämään lapsen tilannetta ja kokemusta kokonaisuudessaan. Näin ollen lastensuojelutarpeen arvioinnin tulokseksi ei riitä vastaus siitä, tarvitseeko lapsi lastensuojelun palveluita vai ei.

Petrelius ym. (2016, 7) jäsentävät lapsen tilanteen ja tuen tarpeen arviointia erittelemällä arvioinnin laadun kolme osatekijää. Arvioinnissa tulee lapsen olla keskiössä, ja siinä tulee olla yhteistyöhön perustuva työote. Tämä edellyttää, että arviointityöskentelyssä on työmenetelmät, joissa huomioidaan vahvasti lapsi ja arviointiprosessi on luottamusta rakentava. Lisäksi tiedon tulee rakentua kokonaisvaltaisesti ja monitoimijaisesti. Toisen osatekijän mukaan tiedonmuodostuksen tulee olla jäsenyntyä. Tämä edellyttää, että arviointiteemojen määrittelyssä huomioidaan lapsi ja dokumentointi on osallistavaa, avointa ja lapsiystävällistä. Kolmannen osatekijän mukaan työyhteisön ja -organisaation tulee olla sitoutunut laadukkaaseen arviointiin, mikä edellyttää arviointityöskentelyn yhteistä ammatillista reflektointia.

3 LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖSSÄ

Tässä luvussa tarkastelen, miten lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelun sosiaalityössä. Osallisuus on hyvin laaja ja monimuotoinen käsite. Isolan ym. (2017, 3, 23–42) mukaan osallisuus on muun muassa liittymistä, suhteissa olemista, kuulumista, yhteisyyttä, vaikuttamista ja demokratiaa. Osallisuus voidaan lisäksi jakaa kolmeen osatekijään. Ensimmäiseksi ihmisen tulee olla osallisena omassa elämässään. Tässä on oleellista kohtuullinen toimeentulo sekä yhteys muihin ihmisiin. Yksilön on tärkeää tulla kuulluksi ja nähdyksi yhteisössään ja kokea merkityksellisyyden tunnetta siinä. Toisen osatekijän mukaan ihminen on osallisena vaikuttamisprosesseihin palveluissa, lähipiirissä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa. Kolmas osatekijä koostuu paikallista osallisuudesta, jossa ihminen liittyy vuorovaikutussuhteisiin. Näissä suhteissa hän kokee arvokkuuden ja merkityksen tunnetta saadessaan vaikuttaa. Raivio ja Karjalainen (2013, 12–13) tuovat esiin, että osallisuus voidaan nähdä syrjäytymisen vastakohtana ja siten keinona torjua köyhyyttä ja syrjäytymistä. Osallisuutta lisäämällä edistetään ihmisen yksilöllistä hyvinvointia, mikä edistää yhteiskunnan eheyttä.

3.1 Lapsen osallisuus

Lapsen osallisuus lastensuojelun sosiaalityössä näyttäytyy kansainvälisissä sopimuksissa, Suomen lainsäädännön asettamina velvoitteina sekä tutkimustiedosta nousseina tavoitteena ja kehittämishaasteena. Lapsen osallisuus ilmenee vahvasti YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa (1989). Artiklan 12 mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Lapsen osallisuudesta lastensuojelun sosiaalityössä säädetään vahvasti myös Suomen lainsäädännöllä. Suomessa lasten asemaa ja oikeuksia lastensuojelun sosiaalityössä määrittävät ainakin perustuslaki (1999/731), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812), lastensuojelulaki (2007/417) sekä sosiaalihuoltolaki (2014/1301). Lastensuojelulaki (2007/417) ja sosiaalihuoltolaki (2014/1301) turvaavat lapsen oikeuden saada tietoa sekä osallistua ja vaikuttaa itseä koskevissa asioissa. Palvelutarpeen- ja lastensuojelutarpeen arvioinnissa sekä lastensuojelua tai sosiaalihuoltoa toteuttaessa on selvitettävä hienovaraisesti lapsen mielipide ja toivomukset sekä kiinnitettävä erityistä huomiota niihin. Lisäksi lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. (Lastensuojelulaki 2007/417, 4 §, 5 §, 20 §; Sosiaalihuoltolaki 2014/1301, 4 §, 32 §.)

Pajulammi (2014, 142) tuo esiin lapsen osallisuutta oikeudellisesta näkökulmasta. Tästä näkökulmasta lapsen osallisuus on juridisesti velvoittava lapsen oikeus, jonka valtio on velvollinen turvaamaan lapselle. Kun lapsen osallisuus toteutuu oikeudellisesta näkökulmasta, kuunnellaan lapsen mielipiteitä ja näkemyksiä sekä otetaan lapsen mielipide huomioon päätöstä tehdessä. Oikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna osallisuus näyttäytyy siis vahvasti lapsen kuulemisen ja vaikuttamisen näkökulmasta lastensuojelun sosiaalityössä.

Pösö (2012, 88) määrittelee lapsen kuulemista lastensuojelun sosiaalityössä, ja tuo esiin, että lapsen kuuleminen on välttämätöntä, jotta lapsen osallisuus toteutuu. Lasta kuulemalla tavoitetaan lapsen näkökulma eli saadaan esiin lapsen sisäinen tieto. Sisäinen tieto koostuu lapsen omista näkemyksistä, kokemuksista, mielipiteistä ja ajatuksista. Fosberg, Ritala-Koskinen ja Törrönen (2006, 6) tuovat esiin, että lapsen näkökulman ja äänen esiin tuomisen merkitys korostuvat lastensuojelun sosiaalityön

tutkimuksessa ja käytännössä. Hyvärinen ja Pösö (2018) määrittelevät lapsen kuulemista lastensuojelun kontekstissa ja tuovat esiin, että lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta on oleellista etsiä ja löytää keinoja, joilla lapsi saa ilmaista ajatuksensa ja mielipiteensä. Hotari, Oranen ja Pösö (2013, 150–154) korostavat lapsen kuulemisessa lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta ja aikuisen keskeistä roolia siinä. Aikuisen kuullessa lasta, syntyy lapselle kokemus osallisuudesta. Oleellista on, että aikuinen arvostaa lapsen kuulemisesta saatua tietoa, vaikka se olisi ristiriidassa aikuisen tiedon kanssa.

Kun aikuinen arvostaa lapselta saatua tietoa ja ottaa lapsen näkemykset huomioon, saa lapsi vaikuttaa itseään koskevissa asioissa. Lastensuojelun sosiaalityötä koskevassa lainsäädännössä ja tutkimuksessa korostuu lapsen vaikuttamisen näkökulma. Lapsi nähdään aktiivisena toimijana jo lapsuudessaan, ja lapsen aikuisuuden ideaali nähdään yhteiskuntaan kiinnittyneenä kansalaisena. Lapsi kuvataan kyvykkäänä muodostamaan omat arvonsa, näkemyksensä, kokemuksensa ja tulevaisuudensuunnitelmansa sekä vaikuttamaan itseään koskevissa asioissa. (mm. Percy-Smith & Thomas 2009; Stenvall 2018.) Percy-Smith ja Thomas (2009, 361–362) tuovat esiin, että lapsi tarvitsee dialogisuuden, vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin taitoja voidakseen tulla kuulluksi ja voidakseen vaikuttaa asioihin. Myös Stenvallin (2018, 138–139) mukaan lapsen osallisuuteen liittyy vahvasti prosessi, jossa lapsi kasvaa ja oppii sosiaalisen kanssakäymisen taitoja. Nämä taidot tukevat lapsen osallisuutta, ja niiden avulla lapsi oppii vaikuttamaan. Kiili (2008, 51, 60) käsittelee lapsen vaikuttamista ja korostaa tässä aikuisen voimavaroja ja vahvaa roolia. Hän tuo esiin, että lapset ovat halukkaita vaikuttamaan omaan toimintaansa liittyviin päätöksiin, mutta kaipaavat samalla aikuisen antamaa tukea ja turvaa.

Lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi on oleellinen osa lastensuojelun sosiaalityötä, ja osallisuus näyttäytyy siinä kuulemisen ja vaikuttamisen näkökulmasta. Lapsen osallisuuden toteuttamiselle lastensuojelun sosiaalityön arvioinnissa ei ole yhtenäistä käytäntöä, joten lapset ovat tässä eriarvoisessa asemassa. (Petrelius ym. 2016, 8.) Kohtaava lastensuojelua-hankkeessa kehitettiin vuosina 2003–2005 lapsikeskeinen tilannearviomalli lastensuojelun sosiaalityön arviointiin (Ervast & Tulensalo 2006; Muukkonen & Kivelä 2008; Tulensalo & Muukkonen 2016). Malli otettiin tuolloin laajasti käyttöön pääkaupunkiseudulla. Tulensalo ja Muukkonen (2016) arvioivat mallin käyttöä ja hyödyllisyyttä uudelleen 2016. Osa mallin käytänteistä on vakiintunut lastensuojelun sosiaalityön arviointityöhön, mutta sen käyttö on hajanaista ja osittaista. Malli todettiin kuitenkin edelleen hyödylliseksi, ja sillä on paljon annettavaa lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa lapsen osallisuuden toteuttamiseksi. (Tulensalo & Muukkonen 2016, 108–112.)

Lapsikeskeisen arviointimallin periaatteiden mukaisesti lapsi on työskentelyn keskiössä ja arviointiprosessi on tilanearvioinnin lisäksi myös intensiivistä ja vaikuttavaa sosiaalityötä. Lapsikeskeisyydellä tarkoitetaan mallissa lapsen rinnalla työskentelyä niin, että lapsi nähdään olevan arvioinnin keskiössä. Työntekijä kulkee lapsen rinnalla koko prosessin ajan, on hänen kanssaan aktiivisesti vuorovaikutuksessa ja kuulee lasta. (Tulensalo & Muukkonen 2016, 101–102.) Tilanearvio on ensisijaisesti asiakkaan kohtaamista ja kokemuksen kuulemista. Mallissa korostuu kohtaaminen, suunnitelmallisuus ja arkikeskeisyys, jossa oleellista on kuulla lapsen kokemuksia omasta arjestaan. Arviointimallissa on yhteinen alkutapaaminen, lapsen omat tapaamiset, vanhempien tapaaminen sekä yhteen vetotapaaminen, joissa selvitetään lapsen avun ja tuen tarve. Arviointimallissa aikuisen rooli vuorovaikutussuhteessa on oleellinen. (Ervast & Tulensalo 2006, 15–19.)

3.2 Osallisuuden tasomalli

Harry Shier (2001) on tutkinut lapsen osallisuutta ja kehittänyt aiheesta teorian, jota hän kuvaa osallisuuden tasomallilla. Osallisuuden tasomallin pohjalta voidaan muodostaa lapsen osallisuuden toteutumisen arviointiväline tarkastellen jokaisella mallin tasolla lapsen osallisuuden toteutumista ja sen edellytyksiä (Shier 2001, 110; Hotari ym. 2013, 152–153). Osallisuus näyttäytyy mallissa lapsen kuulemisena ja mahdollisuutena vaikuttaa. Osallisuuden tasomalli perustuu viiteen tasoon, joita ylemmäs nousemalla lapsen kuuleminen ja vaikuttamisen mahdollisuus kasvavat ja näin ollen osallisuus toteutuu kokonaisvaltaisemmin. Lapsen osallisuuden tulee toteutua ensin edellisellä tasolla, ennen kuin voidaan siirtyä seuraavalle tasolle. (Shier 2001, 110.)

Jokainen osallisuuden taso sisältää kolme lapsen osallisuuden toteutumisen edellytystä, joiden tulee kaikkien täytyä ennen kuin voidaan siirtyä seuraavalle tasolle. Ensimmäiseksi työntekijällä tulee olla *henkilökohtainen valmius* sitoutua lapsen osallisuuteen. Toiseksi työntekijällä tulee olla *resurssit* lapsen osallisuuden toteuttamiseen. Kolmanneksi työorganisaatiossa tulee olla *velvoittavat rakenteet*, joilla lapsen osallisuutta toteutetaan. Työntekijän *henkilökohtainen valmius* tarkoittaa, että työntekijä asennoituu myönteisesti lapsen osallisuuden toteuttamiseen. Työntekijän *resurssit* käsittävät työntekijän toimintatavat ja menetelmät sekä työorganisaation tuen näiden toteuttamiseksi. *Velvoittavissa rakenteissa* on kyse työorganisaation linjauksista, yhteisistä toimintatavoista, mitkä velvoittavat työntekijää toimimaan tietyllä tavalla. (Shier 2001, 110.)

Osallisuuden tasomallin tasot Harry Shierin (2001, 111–115) mukaan:

1. Lasta kuunnellaan
2. Lasta tuetaan ilmaisemaan näkemyksensä
3. Lapsen näkemykset otetaan huomioon
4. Lapsi osallistuu päätöksentekoprosessiin
5. Lapsi jakaa vallan ja vastuun aikuisen kanssa päätöksenteossa

Osallisuuden tasomallin ensimmäisellä tasolla lasta kuunnellaan. Työntekijä on aidosti läsnä ja kuuntelee lasta, mikäli lapsi ilmaisee spontaanisti mielipiteensä. Kun kaikki osallisuuden toteutumisen edellytykset täyttyvät, voidaan nousta seuraavalle tasolle. Tasolla kaksi lasta tuetaan ilmaisemaan mielipiteensä. Tällä tasolla ymmärretään, että on moninaisia syitä, joiden vuoksi lapsi ei aina ilmaise spontaanisti näkemyksiään vaan tarvitsee siihen aikuisen tukea ja apua. Aikuisen tulee omalla toiminnallaan auttaa lasta pääsemään näiden esteiden yli ja auttaa lasta ilmaisemaan näkemyksensä. Kaikkien osallisuuden toteutumisen edellytysten tulee jälleen täyttyä, ennen kuin voidaan siirtyä seuraavalle tasolle. Osallisuuden tasomallin kolmannella tasolla lapsen näkemykset otetaan huomioon. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi saisi itse päättää tai asiat ratkaistaisiin lapsen haluamalla tavalla. Päätöksentekoprosessissa otetaan huomioon monia näkökulmia ja näkemyksiä. Oleellista on, että lapsen näkemys on selvitetty ja se on vaikuttamassa osana päätöksentekoprosessia. Tälläkin tasolla on tärkeää, että kaikki osallisuuden toteutumisen edellytykset täyttyvät ennen kuin siirrytään seuraavalle osallisuuden tasolle. (Shier 2001, 110–113.)

Tarkastelen tutkielmassani Shierin (2001) osallisuuden tasoja 1–3. Rajaan tutkielman ulkopuolelle tasot 4 ja 5, sillä lapsen oikeudet toteutuvat YK:n lapsen oikeuksien (1989) ja Suomen lainsäädännön mukaisesti lastensuojelun sosiaalityössä, kun lapsen osallisuus toteutuu osallisuuden tasomallin tasolla 3 (ks. Hotari ym. 2013, 152). Lapsen osallisuus tasoilla 4 ja 5 ei ole tarkoituksenmukaista lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa, sillä lastensuojelulain (2007/417, 13 §) mukaan lapsi ei voi tehdä päätöksiä vaan päätöksen tekee aina viranhaltija. Keskityn tutkielmassa tarkastelemaan osallisuuden toteutumisen edellytyksistä työntekijän *resursseja* ja *velvoittavia rakenteita*. Rajaan tutkielman ulkopuolelle työntekijän *henkilökohtaiset valmiudet*, sillä en ole tässä tutkielmassa kiinnostunut tarkastelemaan työntekijän sisäistä asennoitumista lapsen osallisuuteen sen tarkemmin.

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimustehtävänä on saavuttaa laajempaa ymmärrystä siitä, miten lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi tulee tehdä, jotta lapsen osallisuus toteutuu siinä. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi on selvitettävä, millaisia edellytyksiä lapsen osallisuuden toteutumisella on kullakin osallisuuden tasomallin tasolla. Asetan tutkimuskysymyksen Shierin (2001, 110–114) osallisuuden tasomallin pohjalta. Tarkastelen tutkielmassa lapsen osallisuuden toteutumista tasoilla 1, 2 ja 3, joten asetan tutkimuskysymyksen näiden tasojen ja osallisuuden toteutumisen edellytysten mukaisesti.

1. Millaisten edellytysten työntekijän resursseissa ja työorganisaation velvoittavissa rakenteissa tulee toteutua, jotta lapsia kuunnellaan arviointiprosessissa?
2. Millaisten edellytysten työntekijän resursseissa ja työorganisaation velvoittavissa rakenteissa tulee toteutua, jotta lapsia tuetaan ilmaisemaan näkemyksiään arviointiprosessissa?
3. Millaisten edellytysten työntekijän resursseissa ja työorganisaation velvoittavissa rakenteissa tulee toteutua, jotta lasten näkemykset otetaan huomioon arviointiprosessissa?

Koska tutkimuskysymykset perustuvat osallisuuden kehittämisen malliin, jossa työtä kehitetään etenemällä asteittain edelliseltä tasolta seuraavalle, ovat tutkimuskysymykset päällekkäisiä. Asettamalla tutkielman tutkimuskysymykseksi vain kolmannen tutkimuskysymyksen, voisin saada vastauksen myös kahteen ensimmäiseen kysymykseen. Haluan kuitenkin asettaa jokaisen tason kohdalle erillisen tutkimuskysymyksen, jotta vastauksia voi käyttää kehittämismallin tukena. Lisäksi voin saavuttaa tutkimustehtävän mukaisesti laajempaa ymmärrystä lapsen osallisuuden toteutumisesta lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa vain tarkastelemalla tutkimuskysymyksiä vaiheittain. Näin on mahdollisuus ymmärtää, mihin lapsen osallisuus arviointiprosessissa perustuu ja miten sitä voidaan edelleen asteittain rakentaa ja kehittää kohti kokonaisvaltaisempaa lapsen osallisuutta.

5 TUTKIMUSASETELMA

Toteutan tutkielman kirjallisuuskatsauksena etsimällä aiemman tutkimustiedon pohjalta vastauksia tutkimuskysymyksiin. Hain lähdekirjallisuutta kirjallisuuskatsaukseen Jyväskylän yliopiston Finna-ta sekä Helkasta, Melindasta, Google Scholarista, Sosnetistä ja Januksesta. Lisäksi käytin Jyväskylän yliopiston ja Tampereen yliopiston väitöskirjahakua. Käytin aineistoa hakiessani hakusanoina laps* AND osallisuus AND lastensuojelu*, laps* AND kuulemi* AND lastensuojelu, osallisuus AND lastensuojelu, arviointi AND ”lapsen kuuleminen” sekä palvelutarpeen* AND kuuleminen. Kansainvälisiä lähteitä hain hakusanoilla participation AND “child welfare”, participation AND child*, hearing AND child* sekä child* protection AND participation. Lisäksi etsin suomalaisia ja kansainvälisiä lähteitä muiden aiheeseen liittyvien julkaisujen ja tutkimusten lähdeluetteloista.

Lapsen osallisuutta on tutkittu erityisesti 2000-luvulta alkaen, ja aiheesta löytyy paljon tutkimustietoa. Lapsen osallisuudesta lastensuojelun tarpeen arvioinnissa löytyy rajatumpi määrä kirjallisuutta. Aiheesta on kuitenkin tehty paljon Pro gradu- tutkielmia. Lisensiaatintutkimuksia sekä väitöskirjoja aiheesta löytyy muutamia. Lisäksi aiheesta on tehty tutkimusartikkeleita ja THL:n työpapereita. Myös Sosiaalialan osaamiskeskus Socca on julkaissut raportteja lapsen osallisuuden kehittämishankkeista. Aiheeseen sopivia kansainvälisiä, saatavilla olevia tutkimuksia löytyy muutama. Haluan tehdä tutkielman mahdollisimman tuoreeseen tutkimustietoon perustuen, joten rajaan aineistoksi 2006–2020 välillä julkaistut lähteet.

Rajattuani lähdekirjallisuuden julkaisuvuoden perusteella, perehdyin kirjallisuuteen tarkemmin. Luin teosten johdannot ja johtopäätökset, ja valitsin tutkielmaani ne teokset, jotka vastasivat aiheeltaan parhaiten omaa tutkimusaiheeni. Näin lähdekirjallisuudeksi kirjallisuuskatsaukseen valikoitui yhdeksän erilaista tutkimuksellista julkaisua. Tutkielmani lähdekirjallisuus koostuu kahdesta väitöskirjasta, kahdesta lisensiaatin työstä, kahdesta kehittämistyön tutkimusartikkelista, yhdestä pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus- Soccan kehittämistyön loppuraportista sekä kahdesta englantilaisesta tutkimusartikkelista. Seuraavassa taulukossa on esitelty kirjallisuuskatsauksessa käytetty lähdekirjallisuus.

Taulukko 1

JULKAISUTIEDOT	TUTKIMUSKYSYMYKSI	TUTKIMUSAINESTO/ -MENETELMÄ
Bell: The participation of children in initial child protection investigations, 2011. Tutkimusartikkeli	Missä määrin lapset kokivat saaneensa olla osallisina alkuarvioinnissa? Mitkä tekijät estivät osallisuutta ja mitkä helpottivat?	27 lastensuojelun asiakaslapsen (8–16 v) puolistrukturoitu haastattelu
Ervast ja Tulensalo: Sosiaalityötä lapsen kanssa: kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä, 2006. Kehittämistyön loppuraportti	Millaisia kokemuksia työntekijöillä on lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä ja kokeilemisesta lastensuojelun sosiaalityössä?	Kehittämistyöhön osallistuvien työntekijöiden haastattelut kehittämistyön eri vaiheissa
Haarakangas: Lastensuojelutarpeen selvitys sosiaalityön tiedonmuodostuksena, 2018. Lisensiaatintutkimus	Miten lastensuojelutarpeen arvioinnissa tarvittavaa tietoa muodostetaan? Millaisista sisällöistä arviot lastensuojelun tarpeesta koostuvat?	114 lastensuojelutarpeen selvitystä koskevan asiakirjan analyysi
Helavirta: Lapset hyvinvointitiedon tuottajina, 2011. Väitöskirja	Miten lapset rakentavat tarinoissa hyvää elämää ja sen uhkia? Millaisia mahdollisuuksia eläytymismenetelmätarinat tiedontuottamisen välineenä tarjoavat?	8–15-vuotiaiden lasten haastattelu ja eläytymistarinarinamenetelmä
Känkänen: Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia, 2013. Väitöskirja	Miten taidelähtöiset menetelmät soveltuvat lastensuojeluun? Millaista tietoa niiden soveltaminen ja toiminnan havainnointi antaa vallitsevista käytännöistä?	Materiaali kerätty hankkeissa, tutkimusprojekteissa ja koulutuskokemuksissa koulukohteissa.
Muukkonen ja Kivelä: Lapsilta saatu palaute. 2008. Kehittämistyön loppuraportin tutkimusartikkeli	Miten suunnitelmaan perustuvaa työvaiheen prosessia, sisältöjä ja menetelmiä voidaan jäsentää lapsikeskeiseksi ja suunnitelmalliseksi?	Hankkeen aikainen palautekeskustelu 7 vanhemmalle ja 10 lapselle -Keskustelumenetelmä
Tulensalo: Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä, 2015. Lisensiaatintutkimus	Miten lapsella on mahdollisuus ilmaista mielipiteitään lastensuojelun asiakkuutensa aikana ja osallistua yhteiseen tiedon rakentamiseen?	Tapaustutkimus kolmesta lastensuojelun avohuollon asiakkuusprosessista
Tulensalo ja Muukkonen: Lapsikeskeisyys lastensuojelun tilannearviossa - 2000-luvun kehityksen ja nykytilan arviointia, 2016. Tutkimusartikkeli	Mitä lapsikeskeisyys tilannearvion mallissa tarkoittaa? Miten se toteutuu lapsen tilannetta koskevan arvioinnin käytännössä nyt – lähes 15 vuotta mallin kehittämisen jälkeen?	Hankkeessa tehdyt julkaisut ja kirjoitukset. Sosiaalityöntekijöiden fokusryhmäkeskustelut
Turney: Improving child and family assessments. Turning research into practice, 2012. Tutkimusartikkeli	Millaisia vaikutuksia lapsilta kerätyllä tiedolla on sosiaalityön asiakasprosessiin?	Tutkiva kirjallisuuskatsaus

6 LAPSEN OSALLISUUDEN EDELLYTYKSET

Seuraavaksi tuon esiin keskeiset tutkimustulokset, joita tarkastelen tutkimuskysymyksittäin eteneväällä Shierin (2001) osallisuuden tasomallin mukaisesti ensimmäiseltä tasolta vaiheittain kolmannelle tasolle. Käsittelen jokaisella tasolla lapsen osallisuuden toteutumisen edellytyksiä. Luvussa 6.1 tarkastelen ensimmäisen tutkimuskysymyksen mukaisesti lapsen kuuntelemisen edellytyksiä, luvussa 6.2 tuon esiin lapsen näkemyksen tukemisen edellytyksiä, ja luvussa 6.3 tarkastelen lapsen näkemysten huomioon ottamisen edellytyksiä.

6.1 Lapsen kuunteleminen

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä selvitän, millaisten *resurssien* (työtavat ja -menetelmät) sekä *velvoittavien rakenteiden* (työorganisaation linjaukset) tulee toteutua, jotta lasta kuunnellaan lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa. Erittelen siis lähdekirjallisuudesta löytämiäni seikkoja, jotka tukevat lapsen kuuntelemista lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa. Tällä osallisuuden tasomallin tasolla lapsen kuuntelemisen edellytyksiksi korostuvat lapsen tapaaminen, riittävä ajankäyttö sekä erilaiset työjärjestelyt näiden takaamiselle. Lisäksi korostuvat työntekijän vuorovaikutukselliset taidot lapsen kohtaamisessa.

Tarkastelemani lähdekirjallisuuden mukaan lapsen kuunteleminen edellyttää, että työntekijällä on *resurssit* tavata hänet kasvotusten. Tapaamisen tavoille on kuitenkin moninaisia käytäntöjä. Työntekijän ja lapsen kahdenkeskiset tapaamiset näyttävät vahvasti lapsen kuuntelemisen edellytyksenä. Kun työntekijällä on aikaa ja tilaa kohdata lapsi, saa lapsi ilmaista rauhassa näkemyksiään. (mm. Ervast & Tulensalo 2006, 119–120; Bell 2011, 139–140,145; Tulensalo & Muukkonen 2016, 107–110.) Lapsikeskeisessä tilanearviomallissa määritellään tapaamisista tarkemmin. Kahdenkeskisiä tapaamisia tulee järjestää 1–3 kertaa tilanearviointia tehdessä, ja tapaamisiin on varattava riittävästi aikaa. Lisäksi tulee järjestää sopivat tilat sekä tukea ja perehdytystä työntekijöille lasten kahdenkeskiseen kohtaamiseen. (Ervast & Tulensalo 2006, 119–120.) Myös Turneyn (2012, 107) artikkelista ilmenee, että lapsen kuuntelemisen kannalta on oleellista, että lapsen kohtaamiseen ja kuuntelemiseen on riittävästi aikaa. Hän tuo esiin myös, että lapsen kuuntelemisen kannalta on tärkeää, ettei arvioinnin valmistumisella ole tiukkaa aikarajaa.

Lähdekirjallisuudessa korostuu, että esimiehellä on vahva rooli ajankäytön järjestelyssä ja priorisoinnissa lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa. Lapsen kuuntelemista edellyttävien *resurssien* kannalta on oleellista, että työntekijä saa esimiehen ja työorganisaation tuen lapsen tapaamisten onnistumiseksi. On tärkeää, että näitä tapaamisia pidetään arvossa ja työntekijät saavat tuen sille, että lapsen tapaamisiin käytetään aikaa. Kohtaavaa lastensuojelua- hankkeessa kehitetty lapsikeskeinen tilannearviomalli antaa raamit muun muassa ajankäytölle, jotta lapsen tapaamisille on helpompi järjestää aikaa. Työorganisaation yhteinen, suunnitelmallinen ja systemaattinen tilannearviomalli tekee arvioinnin avoimeksi ja antaa työntekijöille hyvän tuen toimia lapsen osallisuutta tukien. (Ervast & Tulensalo 2006, 119–126.) Tulosten mukaan lapsikeskeinen arviointimalli vahvistaa työntekijän *resursseja*. Pohdinkin, voisiko mallista luoda *velvoittavia rakenteita* lapsen osallisuuden toteutumisen tueksi.

Haarakankaan (2018, 62–65) tutkimuksesta käy ilmi, ettei lapsia aina tavata kahden kesken ja lapsen tapaamisia ylipäänsä on keskimäärin vain 1,3 kertaa. Neljäsosaa lapsista ei tavata arviointiprosessin aikana kertaakaan, ja tyypillisimmin lapsi tavataan kerran. Tulensalon ja Muukkosen (2016, 107) tutkimuksen mukaan lapsia ei tavata, jos tapaus on niin sanotusti selvä lastensuojelun tapaus. Lähdekirjallisuudesta nousee lisäksi esiin, että vanhemmat eivät aina anna lupaa kahdenkeskiseen tapaamiseen ja voivat näin ollen estää tapaamisen. Tällöin vanhemman annetaan olla mukana tapaamisessa. (Ervast & Tulensalo 2006, 132; Turney 2012, 107.) Tästä herää kysymys siitä, miten lapsen osallisuus voi toteutua YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) mukaisesti, elleivät edellytykset siihen ole edes ensimmäisellä osallisuuden tasomallin tasolla kunnossa. Näihin lapsen kuuntelemista rajoittaviin epäkohtiin ei siis ilmeisesti ole olemassa riittäviä *velvoittavia rakenteita*, minkä pohjalta jokaisen lapsen oikeus tavata työntekijä kahden kesken voitaisiin taata.

Tulensalo (2015, 15) tuo kuitenkin tuoreemmassa tutkimuksessaan esiin, ettei lapsen kuunteleminen välttämättä tarkoita, että hänet tulisi tavata kahden kesken. Oleellista on se, että työntekijä keskittää huomionsa lapseen ja on häneen vuorovaikutuksessa. Myös Turney (2012, 108) korostaa, että jos lasta ei voida tavata kahden kesken, tulee hänet kuitenkin pitää työskentelyn keskiössä. Tässä oleellista on lapsen aito kohtaaminen ja vahva vuorovaikutus. Lähdekirjallisuudesta nousee esiin työparityöskentelyn merkitys lapsen kohtaamisessa ja kuuntelemisessa tilanteissa, joissa lasta ei tavata kahden kesken. (Tulensalo & Muukkonen 2016, 103; Ervast & Tulensalo 2006, 136, 138; Muukkonen & Kivelä 2008, 121). Työparityöskentely mahdollistaa lapsen huomioimisen ja lapsen kohtaamisen sillä aikaa, kun aikuiset keskustelevat. Lapseen ja hänen kohtaamiseensa voi käyttää enemmän aikaa työparityöskentelyssä. On kuitenkin olennaista, että työparityöskentely on yleinen käytäntö ja kaikki

sitoutuvat siihen. (Ervast & Tulensalo 2006, 136, 138.) Ottamalla työparityöskentely yleiseksi velvoittavaksi toimintatavaksi työorganisaatioissa, luodaan *velvoittavia rakenteita*, joilla lapsen kohtaamiselle jää aikaa ja lapsen osallisuuden toteutumisen edellytykset vahvistuvat.

Shierin (2001, 111) osallisuuden tasomallin ensimmäisellä tasolla korostuu työntekijän taidot lapsen kohtaamiseen. Työntekijän tulee työskennellä niin, että hän on aidosti läsnä ja kuuntelee lapsen spontaaneja näkemysten ja mielipiteiden ilmaisuja. Bell (2011, 136, 142–145) korostaa artikkelissaan työntekijän vuorovaikutuksellisten taitojen merkitystä lapsen kohtaamisessa ja luottamuksellisen suhteen muodostumisessa. Vuorovaikutuksella rakennettu luottamuksellinen suhde lapseen on lapsen kuuntelemisen edellytys. Työntekijän on tärkeää ilmaista lapselle, että haluaa auttaa ja on lasta varten. Vuorovaikutuksella tulee osoittaa lapselle kunnioitusta. Työntekijän tulee kuunnella lasta herkästi, hyväksyä hänet, olla luotettava ja uskoa lapseen. Oleellista on muodostaa luottamus mahdollisimman varhaisessa arvioinnin vaiheessa. Työntekijän on tärkeää ilmaista lapselle heti alkutapaamisesta alkaen, että on lapsen puolella ja haluaa kuunnella lasta. Työntekijän tulee olla emotionaalisesti läsnä lapsen kohdatessaan. Myös Helavirta (2011, 90–91) tarkastelee tutkimuksessaan työntekijän ja lapsen välistä vuorovaikutusta ja korostaa empatian merkitystä; Jos aikuiset eivät osoita empatiaa lapsia kohtaan, lapset kokevat, ettei heitä kuunnella. Helavirta pohtiikin, hiljentääkö empatian puute lapset. Työntekijän *resursseissa* korostuukin vahvasti tällä tasolla työntekijän vuorovaikutukselliset taidot.

Tulensalo (2015, 15–16) tuo esiin, ettei lapsen ja työntekijän väliseen vuorovaikutukseen välttämättä tarvita sanoja. Lasta voi kuunnella ilman sanallista vuorovaikutusta, ja vauvaikäisetkin pystyvät kertomaan itsestään paljon. Vauvalle tulee antaa mahdollisuus olla mukana, jotta hän voi omalla olemuksellaan ja toiminnallaan kertoa itsestään. Kun pieni lapsi on mukana tapaamisessa, antaa se myös työntekijälle mahdollisuuden havainnoida lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta. Lapsi voi ilmaista itseään ja kertoa elämästään puheen lisäksi myös esimerkiksi leikkimällä tai piirtämällä.

6.2 Lapsen näkemysten esiin tuominen

Seuraavaksi tarkastelen, millaisten työntekijän *resurssien* ja *velvoittavien rakenteiden* tulee täyttyä, jotta lapsen osallisuus toteutuu Shierin (2001) osallisuuden tasomallin tasolla kaksi. Tuon esiin, millaiset työtavat ja -menetelmät sekä työorganisaation tuki ja –velvoittavat linjaukset tukevat lapsen näkemysten ilmaisemista lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa. Tällä tasolla edellytysten toteutumisessa korostuu luottamuksellisen suhteen luominen lapseen toiminnallisilla menetelmin. Lisäksi

korostuvat lapsen moninaisten ja yksilöllisten ilmaisutapojen löytäminen ja hyödyntäminen lapsen näkemysten ilmaisemisessa.

Kuten Shier (2001, 110–113) tuo esiin, on moninaisia syitä, miksi lapsi ei aina kykene ilmaisemaan spontaanisti näkemyksiään. Tämä näkyy myös tarkastelemassani lähdekirjallisuudessa. Lasten on vaikea ilmaista negatiivisia asioita, jotka liittyvät heidän perhe-elämäänsä tai kotiinsa. Lisäksi haastavissa ja traumaattisissa elinoloissa eläneen lapsen lähelle on vaikea päästä ja rakentaa häneen luottamuksellista suhdetta. (mm. Känkänen 2013; Helavirta 2011.) Helavirta (2011, 68) tuo esiin, että lapsen tiedon äärelle on vaikea päästä ja lapselta on vaikeaa saada negatiivisia asioita koskevaa hyvinvointitietoa. Turneyn (2012, 107) tutkimuksessa ilmenee lasten kuulemisen esteenä lasten lojaalisuus vanhemmille sekä lapsen huoli siitä, mitä vanhemmille tapahtuu, jos hän puhuu.

Osallisuuden tasomallin ensimmäisellä tasolla luotu luottamuksellinen suhde lapsen ja työntekijän välillä ei itsessään välttämättä riitä lapsen näkemysten ilmaisemiseen. Vuorovaikutuksen näkökulmasta erona ensimmäiseen tasoon on se, että tasolla kaksi työntekijä pyrkii toiminnallaan ja vuorovaikutuksellaan aktiivisesti rakentamaan sellaisen suhteen lapseen, jossa lapsi uskaltaa ilmaista näkemyksiään. Tarkastelemassani lähdekirjallisuudessa korostuu, että lapsen näkemysten ilmaisemisen tukemisessa vuorovaikutusta tulee rakentaa aktiivisemmin ja käyttää siihen erilaisia keinoja apuna. Kun työntekijä onnistuu luomaan lapseen luottamukseen perustuvan suhteen, saa hän yhteyden lapsen kokemusmaailmaan ja lapsen on helpompi ilmaista näkemyksiään. (mm Bell 2011; Känkänen 2013).

Bell (2011, 129, 136, 139) tuo esiin, että lapsen kohtaamisen tulee varata riittävästi aikaa, jotta työntekijän ja lapsen välille voi syntyä luottamukseen perustuva suhde, jossa lapsi uskaltaa ilmaista mielipiteitään. Lisäksi työntekijän tulee vahvistaa suhdetta ilmaisemalla omalla vuorovaikutuksellaan lapselle, että hänellä ja hänen näkemyksillään on merkitystä. Känkänen (2013, 77) korostaa toiminnallisten menetelmien merkitystä luottamuksellisen suhteen rakentamisessa. Hän tuo esiin, että toiminnallisten menetelmien avulla lapsi ja työntekijä voivat löytää niin sanotusti uudenlaisen taajuuden, jossa lapsi uskaltaa ilmaista itseään. Näin ollen lapsen osallisuuden toteutumiseksi työntekijän tulee varata riittävästi aikaa, vahvistaa suhdetta omalla vuorovaikutuksellaan ja käyttää toiminnallisia menetelmiä apuna.

On ilahduttavaa huomata, että lähdekirjallisuudesta löytyy taiteellinen näkökulma lapsen näkemysten esiin tuomisen tueksi ja luottamuksellisen suhteen rakentamiseksi lapsen ja työntekijän välille. Kän-

känen (2013, 77, 99–112, 118–119) käsittelee väitöskirjassaan taiteen mahdollisuuksia rakentaa lapsen ja työntekijän välistä yhteistä taajuutta, jossa lapsi uskaltaa ilmaista näkemyksiään. Tässä tukena voivat olla yhteiseen hauskanpitoon mahdollistavat taidelähtöiset menetelmät kuten musiikki, draamatyöskentely, valo- ja videokuvaus, tanssi tai kuvallinen työskentely. Taiteellinen toiminta antaa mahdollisuuden myös symboliseen etäisyyteen ja metaforiseen suojaan, jolloin lapsi voi käsitellä vaikeita asioita etäisyyden päästä. Taide- ja kulttuurilähtöisiä työmenetelmiä voi käyttää apuna myös lapselta saadun tiedon ymmärryksessä lastensuojelussa. Taiteen menetelmillä työntekijöillä on mahdollisuus saada lapsen elämästä tietoa sekä ymmärtää paremmin lapsen elämää.

Yhteisen taajuuden löytymiseen työntekijän ja lapsen välille tulee välttämättä ongelmia, jos lapsen kanssa työskentelevät aikuiset vaihtuvat. Lähdekirjallisuudessa korostuikin, että työntekijän *resursien* edellytykset vahvistuvat, kun työntekijä pysyy samana koko arviointiprosessin ajan. Muukkonen ja Kivelä (2008, 101, 104) korostavat, että saman sosiaalityöntekijän paikalla oleminen lapsen tapaaamisessa on tärkeää lapselle. Kun sama työntekijä pysyy lapsen rinnalla, ei luottamusta tarvitse aina rakentaa alusta alkaen. Tulensalo ja Muukkonen (2016, 101–102) tuovat esiin lapsikeskeistä tilanearviomallia työntekijän ja lapsen suhteen muodostumisen näkökulmasta. Työntekijän tulee työskennellä lapsen kanssa ja olla lasta varten koko arviointiprosessin ajan. Oleellista on auttava ja lasta voimaannuttava työskentelytapa, jonka tuella lapsen on helpompi ilmaista näkemyksiään.

Tarkastelemastani lähdekirjallisuudesta selviää, että lapsilla on hyvin moninaisia ja yksilöllisiä tapoja ilmaista itseään ja näihin tapoihin on vastattava lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa. Tulensalo ja Muukkonen (2016, 103) tuovat esiin, että lastensuojelun sosiaalityössä on monen ikäisiä, erilaisissa elämäntilanteissa olevia lapsia. Oleellista on löytää jokaisen lapsen yksilöllinen tapa toimia ja ilmaista itseään. Tätä lapsen ominaista tapaa tulee hyödyntää, kun häntä tuetaan ilmaisemaan mielipiteitään ja näkemyksiään. Bell (2011, 145) ehdottaa, että nuorempien lasten kanssa leikki voi olla ominaisin tapa toimia, kun taas vanhempien lasten kanssa voi käyttää harjoituksia, kirjoja ja tietokonetta. Turney (2012, 109) korostaa, että oppiakseen tuntemaan lapsen ja hänelle ominaisen tavan ilmaista itseään, työntekijällä pitää olla mahdollisuus käyttää työvälineitä tarpeeksi usein sekä riittävästi aikaa olla lapsen kanssa. Työntekijän *ressurssien* edellytykset lapsen osallisuuden toteutumiseen täyttyvät näin ollen, kun työntekijä viettää aikaa lapsen kanssa, tutustuu lapseen ja tunnistaa lapsen yksilöllisen tavan toimia ja ilmaista itseään. Työntekijän tulee myös osata käyttää kyseistä toiminnallista menetelmää lapsen näkemysten ilmaisemisen tukemisessa.

Lähdekirjallisuudesta nousee esiin, että työntekijöiden *resurssien* edellytysten toteutumiseksi työntekijällä tulee olla käytettävissä erilaisia toiminnallisia työvälineitä (mm. Tulensalo 2015; Haarakangas 2018). Lasta voidaan auttaa ilmaisemaan näkemyksiään käyttämällä esimerkiksi erilaisia lomakkeita tai kortteja, verkostokarttaa tai ajankäyttöympyrää (Haarakangas 2018, 58–59). Lasta voidaan tukea ilmaisemaan näkemyksiään myös käyttämällä adjektiivitaulua. Taulussa on kuvattuna erilaisia adjektiiveja, joiden avulla selvitetään lapsen ajatuksia itsestään. Lasta voidaan auttaa kertomaan arjestaan ja päivän kulusta katselemalla yhdessä päivän kuvaa, jossa on kuvan muodossa aamu, päivä, ilta ja yö. Lapsen näkemysten ilmaisemista voidaan tukea myös elämänjanatyöskentelyllä, jossa lapsen kanssa yhdessä hahmotellaan hänen elämänsä aikajanaa paperille. Näin lasta autetaan muistelemaan omaa elämäänsä sekä itselleen merkityksellisiä asioita elämän varrelta. Lapsen näkemysten ilmaisemista voi tukea myös Elämän tärkeät asiat- korteilla, jotka ohjaavat lasta pohtimaan hänelle tärkeitä asioita. Korteissa on kuvia asioista, joista lapsi saa valita itselleen tärkeimmät. Lapset voivat ilmaista itseään myös esittelemällä heille tärkeitä tavaroita ja kertomalla niistä. Erilaisten korttien käyttäminen ja tehtävien tekeminen tuovat puheen rinnalle yhdessä toimimisen. Edellä mainittujen työvälineiden avulla lasten on helpompi kertoa myös tunteistaan ja kokemuksistaan. (Tulensalo 2015, 16–19.)

Lähdekirjallisuudesta nousee esiin, että lapsen näkemysten esiin tuomista voidaan tukea haastatteleamalla lasta. Myös haastattelutilanteessa tulee huomioida työntekijän *resurssien* edellytykset, joilla tuetaan lapsen osallisuutta. Haastattelussa on oleellista kiinnittää huomiota siihen, ettei johdattele kysymyksellään liikaa lasta. Avoimia kysymyksiä esittämällä haastattelu etenee lapsen tahtisesti ja lapsi voi ilmaista näkemyksiään aidommin. Lapsen on myös hyvä saada itse valita kohtaamisen paikka. Koti on lapsen tapaamiselle usein luontainen paikka, ja se tarjoaa lapselle mahdollisuuden päättää, missä keskustelu käydään ja miten kodissa liikutaan. Lapselle on ominaista ilmaista itseään toiminnallisilla keinoilla, joten haastattelun aikana lapsi saattaa haluta liikkua. Liikkeet ja liikkuminen voivat olla keino ilmaista itseään ja tuoda esiin myös sellaista tietoa, jota lapsi ei osaa pukea sanoiksi. Lapsen voi olla helpompi ilmaista itseään, kun hän saa samalla piirtää, pelata tai kertoa tarinoita. Näiden toiminnallisten keinojen avulla voi olla luontevampi keskustella lapsen arkeen liittyvistä asioista, ja toisaalta ne voivat myös rauhoittaa lasta ja auttaa häntä keskittymään. Lapsen haastattelussa on oleellista pystyä joustamaan ja muokkaamaan toimintaansa lasten yksilöllisten tarpeiden ja ilmaisutapojen pohjalta. (Helavirta 2011, 61–62, 89–90; ks. myös Tulensalo & Muukkonen 2016, 112.)

Helavirta (2011, 72, 82, 91) tuo esiin, että lapsia voidaan tukea ilmaisemaan mielipiteitään ohjaamalla heitä kirjoittamaan ja piirtämään elämästään ja näkemyksistään. Tämä voi olla esimerkiksi ujolle lapselle luontaisempi tapa ilmaista itseään. Lasta voidaan pyytää kirjoittamaan päiväkirjaa, jota myös

työntekijät saavat lukea. Lasta voidaan myös auttaa kertomaan tarinaa, johon lapsi voi itse piirtää kuvia. Pienen lapsen mielikuvituksellisuudesta voi näin saada erilaista tietoa. Toiminnallisten keinojen käyttämisessä on oltava tarkkana, ettei työntekijä toimi liian lasta ohjaavasti ja jäykästi, jolloin lapsen kuunteleminen voi unohtua. Näin käydessä voi olla, että jotain oleellista jää kuulematta.

Myös Bell (2011) ja Turney (2012) tarkastelevat sitä, miten lasta voidaan tukea ilmaisemaan näkemyksiään muutoin kuin kielellisen ilmaisun avulla. He tuovat esiin toimintarajoitteisten lasten kanssa työskentelyä. Bell (2011, 129) painottaa, että toimintarajoitteisten lasten kanssa työskentelevillä tulee olla koulutus tarkoituksenmukaisiin kommunikointitapoihin. Työntekijällä tulee olla kyky tulkita lapsen kehityksen mukaisia keinoja lapsen äänen kuulemiseen. Jos lapsella ei vielä ole kielellistä ilmaisukykyä, on lapsen näkemysten ilmaisemista tärkeää tukea esimerkiksi leikin avulla. Turney (2012, 111) ehdottaa, että lapset, joilla ei ole kielellisen ilmaisun kykyä, voivat ilmaista näkemyksiään myös taiteellisin keinoin. Työntekijän *resurssien* edellytysten toteutumiseksi työntekijällä tulee siis olla riittävä koulutus erilaisten kommunikointitapojen käyttämiseen.

Leikki ja leikin rooli lapsen näkemysten ilmaisemisen tukemisessa ja luottamuksellisen suhteen muodostumisessa näkyy lähdekirjallisuudessa yllättävän vähän. Lähdekirjallisuudesta nousee kuitenkin esiin, että lapsen näkemysten ilmaisemista voidaan tukea leikkimällä lapsen kanssa. Ervast ja Tulensalo (2006, 142) painottavat, että leikki on lapselle ominaisin tapa toimia ja lapsen kohtaaminen onnistuu parhaiten leikkimällä lapsen kanssa. Bell (2011, 145) tuo esiin, että pienten lasten kanssa voi käyttää leluja ja leikkiä. Lisäksi hän ehdottaa, että leikkiä voi käyttää ilmaisun tukemisessa, mikäli lapsella on muuten vaikeuksia ilmaista itseään. Leikki näyttäytyy myös Muukkosen ja Kivelän (2008, 93) tutkimusartikkelissa osana luottamuksellisen suhteen muodostumista lapseen ja perheeseen. Lapsen omat tapaamiset voivat sisältää erilaista tekemistä, kuten toiminnallisten välineiden käyttöä, pelaamista tai leikkiä. Lähdekirjallisuuden mukaisesti leikki on siis lapselle luontaisin tapa toimia, joten etenkin pienten lasten kanssa työntekijän *resurssien* edellytysten toteutumiseksi lapsen kanssa tulee leikkiä lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa.

6.3 Lapsen näkemysten huomioon ottaminen

Seuraavaksi tuon esiin, millaisten edellytysten tulee täytyä, jotta lapsen osallisuus toteutuu Shierin (2001) osallisuuden tasomallin kolmannella tasolla. Tarkastelen siis, millaiset *resurssit* ja *velvoittavat rakenteet* tukevat lasten näkemysten huomioon ottamista. Tällä tasolla korostuvat lapselle annettava

tieto, tiedon dokumentointi, lapselle ominaiset tavat vaikuttaa sekä aikuisen vuorovaikutus suhteessa lapseen.

Tarkastelemastani lähdekirjallisuudesta nousee esiin, että työntekijän *resurssien* edellytysten toteutumiseksi on oleellista dokumentoida lapselta saatua tietoa (mm. Haarakangas 2018; Tulensalo & Muukkonen; Turney 2012). Lapsikeskeisen tilannearviomallin mukaisesti on erityisen tärkeää dokumentoida lapselta saatua tietoa niin, että dokumentti on myös lapsen ymmärrettävissä. Näin lapsen kanssa voidaan jatkossa yhdessä reflektoida tilannetta dokumentoinnin pohjalta ja lapsi pääsee vaikuttamaan arviointiprosessiin. (Tulensalo & Muukkonen 2016, 111–112.) Myös Haarakangas (2018, 69, 72–73) korostaa lapselta saadun tiedon dokumentoinnin tärkeyttä arviointitiedon näkökulmasta ja tuo esiin, ettei lapsen kuulemisella ole merkitystä, jos ei sitä ole dokumentoitu tavalla tai toisella asiakastietojärjestelmään. Myös Turney (2012, 122) korostaa dokumentoinnin tärkeyttä ja huomauttaa, että lapselta saatu tieto tulee dokumentoida tarkasti eikä lapsen kertomaa saa olettaa tai täydentää lapsen sanomaa.

Lähdekirjallisuuden mukaan työntekijän *resurssien* edellytyksiin sisältyy se, että lapselle annetaan tietoa arviointiprosessissa. Lapsikeskeisen tilannearviointimallin mukaisesti työntekijän tulee antaa lapselle tietoa, jotta tämä voi vaikuttaa päätöksentekoprosessissa. On tärkeää, että lapsi on läsnä heti alkutapaamisessa ja saa tietoa asiakkuudesta sekä lastensuojelun auttamisen keinoista. (Tulensalo & Muukkonen 2016, 103, 106–107.) Lapselle tulee mallin mukaisesti myös kertoa seuraavasta tapaamisesta ja hahmottaa hänelle työskentelyn kokonaisuutta. Lisäksi lapsen on tärkeää saada tietoa ja jäsenystä omalle ajattelulle myös perheen tilanteesta ja vanhemmista. (Muukkonen & Kivelä 2008, 100–101, 118, 212.) Bellin (2011, 141) tutkimusartikkelista selviää, että lapselle tulee antaa tietoa myös siitä, mitä mahdollisuuksia on, mitä ei voida luvata ja mihin lapsi ei voi vaikuttaa. Turney (2012, 145) huomauttaa myös, että lapselle annettavaan tietoon tulee varata aikaa, jotta työntekijä ehtii selittämään, mitä tapahtuu ja miksi. Yhtä lailla lapsen osallisuuden kannalta on kuitenkin oleellista huomioida, ettei lapsi saa liikaa tietoa kehitystasoonsa nähden. Onkin tärkeää myös suojella lasta tiedolta. (mm. Bell 2011, 130.)

Työntekijän *resurssien* edellytysten toteutumista voidaan tukea antamalla lapsen vaikuttaa arviointiprosessin sisältöön. Näin arviointiprosessista tulee lapsiystävällisempi niin, että lapsen on helpompi toimia ja vaikuttaa siinä. Muukkosen ja Kivelän (2008, 212) mukaan on tärkeää, että lapsi saa vaikuttaa arviointitapaamisen sisältöön, kohtaamistilanteeseen, muutostavoitteen määrittämiseen sekä siihen, miten työskentely tapahtuu tapaamisten ulkopuolella eli prosessin hoitoon. Lapsi voi vaikuttaa

tapaamisiin myös valitsemalla kenet hän haluaa omaan tapaamiseen mukaan. Myös Bell (2011, 146) korostaa, että työntekijän tulee antaa lapselle mahdollisuus vaikuttaa tapaamisten aikaan ja paikkaan. Tulensalo (2015, 20–21) tuo esiin, että työntekijän aktiivinen vuorovaikutus on oleellisessa asemassa lapsen näkemysten huomioon ottamisessa. Työntekijän on tärkeää pohtia asioita sekä niiden merkityksiä ja vaikutuksia yhdessä lapsen kanssa keskustellen. Lapselta tulee kysyä mielipidettä asian tai tilanteen ratkaisemiseksi. Myös työntekijän ja vanhempien yhteistyö on tärkeää, jotta lapsi saa mahdollisuuden vaikuttaa. Lasten esille tuomia asioita ja heidän arkeensa liittyviä toiveita voidaan viedä yhdessä eteenpäin. (ks. myös Tulensalo & Muukkonen 2016, 103.)

Lapsen näkemysten huomioon ottamista voidaan tukea myös varmistamalla, että arviointiprosessi on hyvin suunniteltu. Suunnitelmallisuus tuo selkeyttä ja avoimuutta arviointityöhön lapsen kanssa. Avoimuutta ja suunnitelmallisuutta voidaan toteuttaa lapsiystävällisellä neuvottelukäytännöllä. Oleellista on suunnitella neuvottelu etukäteen ja antaa suunnitelma tiedoksi lapselle, vanhemmalle ja muille osallistujille ennen neuvottelua. Neuvotteluun on tärkeää saavuttaa lämmin dialoginen ilmapiiri, jossa puhutaan avoimesti. Työntekijä johtaa neuvottelua, mutta ei yksin päättää mistä puhutaan, vaan myös lapsen ja vanhempien aiheet otetaan huomioon. Dialogisen neuvottelutilanteen struktuurissa sovitaan tapaamiseen käytettävä aika, puheenjohtaja, kirjaaja sekä muistiinpanojen avoimuudesta ja niiden jakamisesta osapuolille. Työntekijä esittelee ensin tapaamisen tavoitteen ja kysyy sitten lapsen ja vanhempien näkemyksiä, minkä jälkeen tapaamisen tai neuvottelun tavoite täsmentyy. Seuraavaksi tapaamisen käsikirjoitus tai suunnitelma esitellään ja toteutetaan. Lopuksi kerrotaan päätöksenteosta: päätetäänkö tapaamisessa jotain, mistä päätetään ja kuka päättää. Neuvottelussa käydään läpi myös, miten päätökseen voi vaikuttaa. Oleellista on myös aina sopia yhdessä jatkosta. (Muukkonen & Kivelä 2008, 106, 118.)

Tulensalo ja Muukkonen (2016, 112) tuovat esiin, että lapsikeskeinen arviointimalli tukee lapsen näkemysten huomioon ottamista. Mallin mukaan työntekijän tulee huolehtia, että arviointi on lapselle jatkumo, jossa on alku, asioiden syventämisen vaihe sekä päätös. Lapsen on oleellista saada myös tietoa siitä, mitä ja miksi arvioidaan. Arvioinnin lopuksi on tärkeää saattaa arviointi yhdessä lapsen kanssa päätökseen ja kertoa lapselle, mitä seuraavaksi tapahtuu. Tärkeää on myös antaa lapselle tietoa lastensuojelusta, arvioinnista ja sen tuloksista hänelle luontevalla ja ymmärrettävällä tavalla. Muukkonen ja Kivelä (2008, 212) muistuttavat myös, että lapsi pääsee vaikuttamaan, kun hän on osallisena lastensuojelun jokaisessa vaiheessa, myös työskentelyn arvioinnissa.

7 YHTEENVETO JA POHDINTA

Lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelun sosiaalityössä hyvin monimuotoisena ja laajana ilmiönä. Erityisesti se korostuu lapsen kuulemisen ja vaikuttamisen näkökulmasta. Sama näkökulma näyttäytyy myös Shierin (2001) osallisuuden tasomallissa, jossa osallisuuden tasoja edetään lapsen kuulemisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksien kasvaessa. Tutkimustehtävänäni oli saavuttaa laajempaa ymmärrystä siitä, miten lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi tulee tehdä, jotta lapsen osallisuus toteutuu siinä. Tämän saavuttamiseksi asetin kolme tutkimuskysymystä osallisuuden tasomallin pohjalta. Etsin tutkimuskysymyksilläni vastauksia siihen, mitä edellytyksiä lapsen osallisuuden toteuttaminen lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa luo työntekijälle ja työorganisaatiolle. Löysin tuloksista moninaisia tapoja, joiden avulla lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa voidaan toteuttaa lapsen osallisuutta. Saavutin myös laajempaa ymmärrystä lapsen osallisuudesta ilmiönä sekä sen toteuttamisesta ja kehittämistä lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa.

Etsin ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä vastausta siihen, millaisten edellytysten on täyttyvä, jotta lapsia kuunnellaan, eli lapsen osallisuus toteutuu osallisuuden tasomallin ensimmäisellä tasolla. Tulosten mukaan työntekijän *resurssien* edellytysten täyttymiseksi työntekijällä on oltava taito kohdata lapsi empaattisesti, aidosti, arvostavasti ja läsnä olevasti. Tarvittaessa työorganisaation tulee järjestää lapsen kohtaamisesta lisäkoulutusta. Työorganisaatiossa on tärkeää olla hyväksyvä asenne ja esimiehen tuki lapsen ja työntekijän kahdenkeskisiin tapaamisiin sekä riittävään ajankäyttöön lapsen kanssa. Jos lasta ei tavata kahden kesken, tulee arviointiprosessi tehdä työparityöskentelynä ja saada tähän työorganisaation tuki. Oleellista on, että lapsi huomioidaan ja pidetään keskiössä koko tapaamisen ajan. Kun nämä edellytykset toteutuvat, voidaan luoda työorganisaatiolle yhteinen toimintamalli, jotta saadaan koko työyhteisöä *velvoittavia rakenteita*. Kun työorganisaatiossa on käytössä toimintamalli, joka velvoittaa työntekijän toimimaan edellä mainitulla tavalla, voidaan siirtyä tasomallin toiselle tasolle. Tulosten mukaan lapsikeskeisen tilanearviointimalli on työorganisaation suunnitelmallinen ja systemaattinen malli, johon kaikki sitoutuvat. Malli antaa selkeät linjaukset siitä kuinka paljon lasten tapaamiseen voi käyttää aikaa ja miten lasta tavataan.

Toisessa tutkimuskysymyksessä etsin vastausta siihen, millaisten edellytysten tulee täytyä, jotta lapsen osallisuus toteutuu osallisuuden tasomallin toisella tasolla. Tällä tasolla lapsia tuetaan ilmaise-

maan näkemyksiään. Tulosten mukaan toisen tason *resurssien* toteutumiseksi työntekijällä on tärkeää olla osaamista havainnoida lapsen kehitystä sekä lapselle ominaista tapaa toimia ja ilmaista itseään. Työntekijän on oleellista soveltaa tämän pohjalta kullekin lapselle yksilöllistä ja ominaisinta tapaa ilmaista näkemyksiään ja käyttää niitä aktiivisesti lapsen tukena. Samoin työntekijän on tärkeää käyttää toiminnallisia menetelmiä luottamuksellisen suhteen vahvistamiseksi. Työorganisaation tulee tarjota työntekijälle koulutusta ja perehdytystä aiheesta. Työorganisaation on myös tärkeää mahdollistaa saman työntekijän pysyminen lapsen rinnalla koko arviointiprosessin ajan. Kun nämä edellytykset toteutuvat, rakennetaan niistä velvoittavia rakenteita, eli toimintatapoja, joihin kaikki sitoutuvat. Tällä tasolla tuloksista löytyi *velvoittavia rakenteita* vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta. Lapsikeskeisen tilanearviointimallin periaatteita toteuttamalla rakennetaan luottamuksellista suhdetta lapseen.

Kolmannessa tutkimuskysymyksessä etsin vastausta siihen, millaisten edellytysten tulee täyttyä, jotta lapsen osallisuuden edellytykset toteutuvat osallisuuden tasomallin kolmannella tasolla. Tällä tasolla lasten näkemykset otetaan huomioon. Tulosten mukaan tällä tasolla *resurssien* toteutuminen edellyttää, että työntekijä antaa lapselle tietoa. Lisäksi lapselta saatavaa tietoa tulee dokumentoida laajasti ja niin, että siihen voidaan myös palata lapsen kanssa arvioinnin aikana. Työntekijän on tärkeää asettua lapsen rinnalle ja pohtia yhdessä lapsen kanssa keskustellen käsiteltäviä asioita ja tilannetta. Lapsen annetaan vaikuttaa arviointiprosessissa tapaamiskäytänteisiin, jotta lapsen on helpompi toimia ja vaikuttaa siinä. Työntekijä selvittää aktiivisesti lapsen mielipiteitä ja näkemyksiä arviointiprosessin aikana. Työntekijä käy avointa vuorovaikutusta myös vanhempien kanssa. Kun nämä edellytykset ovat kunnossa, voidaan siirtyä *velvoittavien rakenteiden* kehittämiseen. Tulosten mukaan tälläkin tasolla velvoittavien rakenteiden toteutumista voidaan vahvistaa toteuttamalla lapsikeskeistä tilanearviointimallia. Tulosten mukaan lapsikeskeinen tilanearviointimalli tukee lapsen näkemysten huomioon ottamista, ja sen käyttämiseen sitoutuminen vahvistaa työorganisaation velvoittavia rakenteita.

Sain jokaiseen tutkimuskysymykseeni kattavan vastauksen työntekijän *resurssien* edellytyksistä. Tuloksista ei kuitenkaan juuri löytynyt työorganisaation tasolta työntekijöitä *velvoittavia rakenteita*, joiden pohjalta lapsen osallisuutta toteutettaisiin. Lapsikeskeinen tilanearviointimalli on tuloksista ainoa esiin noussut selkeä rakenne, jota voisi soveltaa velvoittaviin rakenteisiin. Tulosten mukaan mallista löytyy selkeä linjaus osallisuuden tasomallin jokaiselle tasolle. Malli ei ole kuitenkaan saanut vahvaa jalansijaa lastensuojelun sosiaalityön arvioinnissa, vaan sitä käytetään hyvin hajanaisesti ja vaihtelevasti. Toisaalta tulosten mukaan tämäkään malli ei tarjoa selkeää ja kokonaisvaltaista raken-

netta siitä, miten lapsen osallisuutta toteutetaan osallisuuden tasomallin jokaisen edellytyksen kohdalla tasoilla 1–3. Lopulta voidaan todeta, että sain tuloksista vain häilyvän ja pinnallisen vastauksen tutkimuskysymykseeni työorganisaation *velvoittavista rakenteista*. Sama ilmiö on nähtävissä myös tutkimuskirjallisuudessa, josta nousee vahvasti esiin, että lastensuojelun sosiaalityössä on vielä hyvin aikuiskeskeisiä toimintatapoja eikä lapsen osallisuus toteudu riittävästi. Lastensuojelun sosiaalityössä on toki työntekijöitä vahvasti velvoittava lainsäädäntö, mutta jäin pohtimaan, riittääkö se. Emmekö tarvitsisi lapsen osallisuuden toteuttamisen ja kehittämisen kannalta jotain konkreettisempaa seinää, johon nojata ja minkä pohjalta kehittää työtä.

Tutkimustuloksista jäi uupumaan moniammatillisen yhteistyön merkitys lapsen osallisuuden tukemisessa. Myös vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön merkitys jäi tuloksissa ohueksi, vaikka näillä molemmilla on tärkeä rooli lapsen osallisuuden tukemisessa lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa. Tutkielma on rajattu tarkastelemaan lastensuojelun tarpeen arviointiprosessia, mutta yhtä lailla tulokset sopivat kaikkeen lapsen kanssa tehtävään sosiaalityön arviointiin.

Tutkimustuloksissa korostuivat työntekijän vuorovaikutustaidot ja lapsen kohtaaminen osallisuuden tasomallin jokaisella tasolla. Tasoja edetessä on tärkeää, että työntekijä kehittää vuorovaikutusta lapsen huomioiden lapsen yksilölliset taidot ja tarpeet. Työntekijän on oleellista näyttää olevansa aidosti kiinnostunut lapsesta, kunnioittavansa tätä ja haluavansa kuulla lapsen asian. Lapsen kanssa on tärkeää mennä samalle tasolle rinnakkain yhdessä pohtimaan nykyisyyttä ja tulevaa. Tuloksista kuitenkin näyttäytyy myös, että lapsen rinnalle meneminen edellyttää lapsen kokemusmaailman löytämistä ja siihen heittäytymistä. Lapsen kanssa on tärkeää leikkiä, taiteilla, liikkua ja toimia lapselle ominaisin keinoin yhdessä. Näin yhdessä tekemällä lapsi ja työntekijä tutustuvat toisiinsa, luottamus vahvistuu ja lapsi antaa herkemmin työntekijän kurkistaa hänen näkemys- ja kokemusmaailmaansa. Tästä maailmasta käsin lasta tuetaan ja autetaan ilmaisemaan näkemyksiään ja vaikuttamaan häntä itseään koskevissa asioissa. Kuten tutkimustuloksista nousi vahvasti esiin, tarvitaan tähän kuitenkin paljon aikaa. Olisikin mielenkiintoista tutkia, kuinka paljon aikaa lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa käytetään lapsen tapaamiseen.

Tutkielman tuloksista voidaan päätellä, että lapsen osallisuuden tukeminen ja kehittäminen vaatii lastensuojelun sosiaalityön työntekijältä hyvin moninaista ja laajaa osaamista. Työntekijällä tulee olla ymmärrystä lapsen kasvusta ja kehityksestä sekä niihin liittyvistä ongelmista. Lapsen osallisuuden tukeminen ja kehittäminen vaatii työorganisaation tukea osaamisen vahvistamiseksi, mikä edel-

lyttää työntekijöiden kouluttamista. Jäin pohtimaan, tulisiko sosiaalityön koulutusohjelmaan sisältyä enemmän opintoja lapsen kohtaamisesta ja lapsen osallisuuden tukemisesta. Olisiko osaamista hyvä vahvistaa esimerkiksi niin, että lasten kanssa toimivien sosiaalityöntekijöiden tulisi niin sanotusti suuntautua opinnoissaan lapsiin esimerkiksi opiskelemalla sivuaineena lapsen kohtaamisesta, kehityksestä sekä lapselle ominaisista tavoista toimia ja ilmaista itseään.

Tulensalo ja Muukkonen (2016, 112) esittävät haastavan kysymyksen siitä, onko työntekijällä kuitenkaan tila ja lupa tehdä lapsen kanssa työtä. He tuovat esiin, että sosiaalityöntekijät, lapset ja vanhemmat ovat tähän valmiita, mutta kantautuuko lupa, tuki ja osaamisen vahvistus valtakunnan tasolta kuntiin lasten kanssa tehtävän sosiaalityön tasolle? Tässä ollaan vahvasti asian ytimessä ja on mielestäni oleellista pohtia, onko työntekijällä yhteiskunnan tuki tehdä työtä lapsen rinnalla heittäytyen lapsen kokemusmaailmaan, pohdiskella yhdessä lapsen kanssa, leikkiä ja käyttää aikaa. Saammeko olla leikkittäjiä ja toteuttaa dokumentointia ja arviointia lapsen kanssa yhdessä? Leikki näyttäytyy lähdekirjallisuudessa vain yksittäisinä lauseina tai hyvin pinnallisesti eikä sitä avata menetelmänä sen tarkemmin. Tiedän kuitenkin kokemuksestani varhaiskasvatuksen opettajana, että aikuisen rooli leikeissä on hyvin moninainen ja merkityksellinen. Olisikin mielenkiintoista tutkia leikkiä lapsen tiedonmuodostuksen tukena ja tarkastella, millaista tietoa lapselta saa yhdessä leikkimällä ja miten sitä voidaan hyödyntää lastensuojelun tarpeen arviointiprosessissa. Uskon, että tähän saisi merkittävästi lisänäkemyksiä varhaiskasvatustieteen näkökulmasta.

Tutkielman tutkimustehtävänä oli saavuttaa laajempaa ymmärrystä siitä, miten lastensuojelun tarpeen arviointiprosessi tulee tehdä, jotta lapsen osallisuus toteutuu siinä. Tutkielman tekeminen tuki ja vahvisti omaa ammatillista kehittymistäni ja osaamistani; ymmärrän nyt paremmin lapsen osallisuutta lastensuojelun sosiaalityössä ja arviointiprosessissa. Toivon, että tutkielmani auttaa myös muita hahmottamaan, ymmärtämään ja kehittämään lapsen osallisuutta lastensuojelun sosiaalityössä ja arviointiprosessissa.

LÄHTEET

- Alatalo, M., Miettunen, N., Liukko, E., Kettunen, N. & Normia-Ahlsten, L. 2019. Porrasteisuus lapsiperheiden sosiaalipalveluissa - Näkökulmia sosiaalihuoltolain toimeenpanoon ja palveluiden järjestämiseen. Työpaperi 29/2019. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 19.8.2020. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139080/URN_ISBN_978-952-302-797-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Bell, M. 2011. The participation of children in initial child protection investigations. Teoksessa: M. Bell. Promoting Children's Rights in Social Work and Social Care: A Guide to Participatory Practice. E- kirja. London: Jessica Kingsley Publishers, s. 127-148.
- Ervast, S-A. & Tulensalo, H. 2006. Sosiaalityötä lapsen kanssa - Kokemuksia lapsikeskeisen tilanearvion kehittämisestä. Soccan ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja 8/2006. Viitattu 10.9.2020 http://www.socca.fi/files/87/Sosiaalityota_lapsen_kanssa.pdf
- Fosberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. Lapset ja sosiaalityö - kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Haarakangas, T. 2018. Lastensuojelutarpeen selvitys sosiaalityön tiedonmuodostuksena. Valtiotieteellinen tiedekunta. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=f23bdf19-0e4c-405a-8da6-7b1625b54b13>
- Helavirta, S. 2011. Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Viitattu 22.9.2020 <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66827/978-951-44-8604-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hotari, K-E., Oranen, M. & Pösö, T. 2013. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos, s. 149–165. Viitattu 15.9.2020 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemassa - etnografia lapsen paikan rakentumisesta lastensuojelun perheyön käytännöissä. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Viitattu 12.8.2020 https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61733/Johanna_Hurtig_v%c3%a4it%c3%b6s_kirja.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Hyvärinen, S. & Pösö, T. 2018. Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 25.6.2020 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kananoja, A., Lavikainen, M. & Oranen, M. 2013. Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 19/2013. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 31.7.2020.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74483>

Kananoja, A. & Ruuskanen, K. 2019. Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 4/2019. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 31.7.2020. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161379/Selvityshenkilön_edellytykset_lastensuojelun.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Kiili, J. 2008. Lapsen osallistuminen, toimijuus ja koulu - koulun yhteydessä toteutetun lapsiparlamenttitoiminnan tarkastelua. Kasvatus 1/2008. Viitattu 26.8.2020 <https://peda.net/jyu/okl/ko/kl/tjo/d5e/ap/lotjk:file/download/981a31b724355c7de7e36f7691cf1aad4b3b8e6a/Lasten%20osallistuminen%20toimijuus%20ja%20koulu.pdf>

Känkänen, P. 2013. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/39276/kankanen_vaitoskirja.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812

Lastensuojelulaki 2007/417

Muukkonen, T. & Kivelä, N. 2008. Lapsilta saatu palaute. Teoksessa: T. Muukkonen (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17/2008, s. 87–123. Viitattu 14.9.2020 http://www.socca.fi/files/102/Suunnitelmallinen_sosiaalityo_lapsen_kanssa.pdf_s87-123

Raivio, H. & Karjalainen, J. 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline – palvelut ovat! Teoksessa: T. Era (toim.) Osallisuus - oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, s 12–35. Viitattu 13.9.2020 https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Väitöskirja. Helsinki: Talentum.

Percy-Smith, B. & Thomas, N. 2009. A Handbook of Children and Young People's Participation Perspectives from theory and practice. USA/Canada: Routledge. Viitattu 1.7.2020 http://nmd.bg/wp-content/uploads/2013/02/Routledge-A_Handbook_for_Children_and_Young_Peoples_Participation.pdf

Perustuslaki 1999/731

Petrelus, P., Tulensalo, H., Jaakola, A-M. & Hietämäki, J. (toim.) 2016. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Työpaperi 33/2016. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 28.6.2020. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131363/URN_ISBN_978-952-302-749-7.pdf?sequence=1

Pösö, T. 2012. Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa: H. Fosberg & L. Autonen-Vaaraniemi. Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, s 80–125

Shier, H. 2001. Pathways to participation: Openings, Opportunities and Obligations. Children and Society:15. Viitattu 1.9.2020 http://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Sosiaalihuoltolaki 2014/1301

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2017. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 5/2017. Viitattu. 19.8.2020. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf

Stenvall, E. 2018. Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus: lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Väitöskirja. Tampere: University Press. Viitattu 2.7.2020 <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/104221/978-952-03-0820-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. 2020a. Lastensuojelun käsikirja. Lastensuojeluasian vireilletulo. Viitattu 25.6.2020 <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojeluilmoitus-ja-lastensuojeluasian-vireilletulo/asian-vireilletulo>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2020b. Lastensuojelun käsikirja. Lastensuojelun tarpeen selvittämien. Viitattu 25.6.2020 <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/lastensuojeluilmoitus-ja-lastensuojeluasian-vireilletulo/lastensuojelun-tarpeen-selvittaminen>

Tulensalo, H. 2015. Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä. Lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/98814/LISURI-1460708563.pdf?sequence=1>

Tulensalo, H. & Muukkonen, T. 2016. Lapsikeskeisyys lastensuojelun tilannearviossa - 2000-luvun kehityksen ja nykytilan arviointia. Teoksessa: P. Petrelius, H. Tulensalo, A-M. Jaakola & J. Hieta-mäki (toim.) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Työpöytä 33/2016. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos, s. 101–115. Viitattu 14.9.2020 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131363/URN_ISBN_978-952-302-749-7.pdf?sequence=1

Turney, D. 2012. Engaging with children, young people and their parents. Teoksessa: D. Turney. Improving child and family assessments. Turning research into practice. E-kirja. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, s. 103-125.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. 1989. Unicef. Viitattu 1.6.2020. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf